

„És a szép mintha csak futna innen”

(Heimito von Doderer)

Valami sántít. De ilyet nem mondasz akkor, ha te. Ha te érzed hirtelen, hogy a jobb lábfejed nem engedelmeskedik. Hogy az utak elnevezésének furcsa, túlértelmező értelmetlenségéhez még te is járulsz. Ahogy jársz. Mint az élet műve; az író ember, mint élet-műv.

Ez most bontsuk le. A címhez később térünk vissza.

Hogy nem fogalmazunk általánosságokban, mikor rólunk van szó. Az ember rákot kap – ezt nem így fejezzük ki, ha rákot kaptunk. Az embert kifosztják – ezt se, amennyiben. Hülye helyeken járunk – dehogy mondjuk ezt, van ennyi belső (szerves!) tisztességünk, mikor egyszer (azért) úgy szeretünk ott lenni, és csak utólag gondoljuk, hogy...

Ami szép, csak utólag fut. Akkor van az, hogy mintha. Akkor múlik el, bánatunkra, annyi minden. Közben egész jó, kicsit rossz; persze, amíg ki nem fosztanak, vagy amíg nem az van, hogy a bajunkkal megyünk a rákkórházba. Hanem csak leülünk alacsony kőkorlátján, belenézünk újságunkba. Később – újabban – nem is vásárolunk hazai újságot. Később elkezdünk újságot csak külföldön vásárolni. Mert *otthon* – ami azért mégis otthon, mégis messze „több”, főleg ha épp közel van; ha azok közt vagy, akikért ott maradtál, stb. –, az azért mégis „otthon”, akkor a napok szervesen alakulnak, alakulásuk általunk várt, elvárt rendje vagy rendetlensége szerint, de még a rendetlenség is olyan, mintha enyhe lejtőn gurulnál, nem ablakból zuhansz, nem, enyhe lejtőn gurulsz, negatív kaptatón po-

zitív fogózókkal. Bárhol megállhatsz. Legföljebb megállapíthatod, hogy az, ami szép, mintha – bánatunkra eltűnedezvéen – egyre csak futna onnan. De a dolgok nem sántítanak nagyon.

Otthon *van* csak az, hogy a szép mintha... Másutt a nem-is-tudod-miféle szép végeredményben vagy ott van, vagy nincs... képzelésed dolga, akár úgy is, hogy a bécsi Strudlhof-lépcsőn megállsz, leülsz, kinyitod sörös dobozod, üveg borod. Semmi semmire nem kötelez – egyszerre a „szép” se tűnik oly fontos színben a szemed elébe, s tűnése, az ottani, neked nem így ügyed. Idegenben oly általánossággal leledzel, hogy már csak azért is el kell menni oda néha, mint mikor, Goethe szerint, a költőt akarod megismerni, s költő-honba muszáj menned, ahhoz. Mihez még idegenbe? Mely hont akarsz megismerni? Ahol nincsenek már, akik tiéd, akikhez ragaszkodsz, akik igazából-neked-az-élők... az olyan, mintha a túlvilágon lennél, igen, mint a költő versében a szellő, mely útleveél nélkül repül – egyenesen a másvilágra. Tehát ha idegenben vagy, akár a halottak, halottaid is még jobban élhetnek. Ezért vagy érzékeny a lépcső falába vésett szövegre, mely erről a bánatunkra való eltűnésről, gyászunkról szól. Már túl vagy a gyáson, ahogy olvasod. A szomorúság – a gyász – termékeny. Amennyire lehet, feltámaszt. Na, nem a Föld túlnépesítésére. Benned lesz kicsit nagyobb a tolongás. Szárnyak suhognak, vagy isten tudja. Én nem szeretek ennél messzebb menni. Emberek esetében, ilyen feltámasztási műveleteknél, elfog a tisztelet, talán a szemérem – mit tolokodjam? Miért legyenek illetéktelen? A szárnyas halottak támadnak fel, de csak egy doboz sör, egy fél üveg bor s utóhatásának erejéig. Azután újabb megoldandók várnak. Persze, lehet, hogy ők elkísérnek tovább is, de ezt főleg ők tudják. Akkor ők érzik, hogy – bánatukra! – elmúlt annyi minden, elmúltál nekik, például, te is, halottjukként kísérek, e föltámadt túlvilágiak – e képzeletben feltámadottak, aztán lassan/gyorsan visszafeledettek.. s téged kísérek, mint halottjukat... halottként jársz-kelsz Bécs utcáin, mondjuk.

Mitől hihetjük, hogy nem múlik a „szép” (az igaz, az evidens, stb.)? Honnét szerezhethünk erről bizonyosságot, mifelől és mifelől? (Miről és merről? Hogy az ne legyen: a „merről” határozza meg a „miről”-t; mert ennyire nem lehet éltetőnk mások reflexiója; akkor inkább ázzanak és fázzanak bennünk ezek a pusztulandó dolgok, mi magunk is ázunk és fázunk, mondja a költő, s nekünk sincs mit ennünk.) William H. Gass-t idézem: „Hogy magunknak gondolkodhassunk – s nem szemelenzősen, de szellemi lényként –, tudnunk kell magunkkal beszélnünk: helyesen, nyíltan, kitartóan. Be kell térnünk – mintegy – magunkba, az igények kérdései s válaszai elől, mely mind így esőként záporoz. Rá kell érnünk, de jól kell élnünk ugyanakkor az idővel, akár ha életről-halálról lenne szó. És annak, aki beszél, egyik fele készen kell, hogy álljon mindent elmondani, amíg az mind úgy van – amíg tehát úgy látszik, érződik, gondolódik; és hozzá a hallgató felünknek el kell viselnie, hogy borzalmasságokat hall, mert abból, ami úgy van, ahogy valóban, sok minden ilyen bírandó borzadályosság, rettentő még csak elnézni is, érezni főleg, gondolni végképp. S nem elég a kitartás és a tisztesség. Hogy jól beszélhessünk magunkkal... hogy egyáltalán jól beszélhessünk, addig kell lehatolnunk, amíg a merítő vödör ér. Minden gondolatot végig kell gondolnunk jeles végalakjától vissza az olcsó-hitványos eredeteiig is...” Ez jó felmentés lenne – de mennyivel érvényesebbek a „vádak”? Hogy a „szép” (az igaz, stb., a rádöbbenés, az evidencia), az az állapot, mikor mintha nem te élnéd át művé az életet, hanem az élet műveként lennél élet-mű-rész, hogy tehát ez netán a szép szeszély alapjaiig ér csak? Tehát részletkérbéli végsőkéig-formáltságában merően esetleges? Vagy tekintsük az ellenkező végletből: nem hozol föl túl távoli „érveket”, motívumokat, hogy valami mérő keveset igazolj? Ez, alkalmasint, megannyiszor oly érvényesség-viszony, mint a nevezetes Hamlet-monológ alaptétele, hogy lenni, vagy nem lenni, ez a kérdés, s a többi – részletkérdés. De a részletkérdések bármelyike – akármilyen gondod, bajod, gyötröttséged – elő bukkanhat centrálisként: s akkor monológod, magánbeszéded eljut a nevezett két alappólusig, erre vonatkoztatható. A „szép”, mely tűnik innen, egyszerre tárja fel a „lenni” és a

„nem lenni” állagát; ami szép, csak ebben a kettős végletességében lehet az.

Így érdemes róla egyáltalán magán- vagy köz-beszédet folytatni, kezdeni. Itt lehet hozzá, akár a Strudlhof-lépcső tövében is, kapcsolódni.

Vegyük – „írói”? csak írói? lásd: a legelemibbre visszamenni – életem négy alapirányát. Voltak a gyerekkorból hozott macskók. Ők megtoldódtak az ausztrál eukaliptuszerdőkben elevenen égő koalák (képi) látványával, a róluk való tudomással. A „medvék” valós, fizikai alakot is öltöttek, a gyerekkoriak mellé újabbak sorakoztak, úgy a hetvenes évek elejéről és tovább. Mi lesz velük, ha nem leszek? A „nem lenni” alapkérdése. Múzeumban ücsörögnek? Elégetik őket velem? Az elhagyás, elvesztés alapképlete volt s maradt ez a számomra. Élőlények érkeztek 1977-től: madarak. Mi lesz velem, ha ők nem lesznek? Miután annyira élet-azonosak lettek velem, vagy én velük? Az egyik pólus: engem veszítenek el valakik szerintem-reménytelen-sorsra; a másik: én veszítek el valakit szerintem-reménytelen-sorsra (maradva). Közbeiktatások: ahogy 1989-ben Bécsben Döblingben üldögélek, s hirtelen megpillantom az „Üzemidegeneknek a belépés tilos” táblát. És hogy miféle utca ez? Paradisgasse. Kiűzetés, fogjuk, rövidre, a Paradicsomból. Milyen ironikus képlet! De: hogy ugyaneznapi megyek el onnét, s valamiképp erre „föl”, igen, hogy lemegyek a Práterba, Krieau a cél, az ügetőpálya, s ott meglátom a lovakat indító rajtautó két fehér szárnyát, mely alap-madaram, Szpéró halálát idézi, neki voltak öregségére fehérek már a szárnyai – meghozta ez a lovakat. És tanárom, a költő Nemes Nagy Ágnes két sora állhatott volna feliratként a pályakapu felett: „mert végül semmisem marad, csak az angyalok s a lovak”. A lovak „harmadik irányát” a nevezett négyes-alakzatban, mondjuk, a koalák-játékmedvék és a madarak egyenesére merőleges egyenes másik végpontjaként, alkalmasint az önnön haláláig el-gondolkodó, magával ilyenképp beszélgető „szellem” (költészet, esszé-töprengés, evidencia-ráeszmélés,

ha tetszik, zen-gondolkodás) (fából vaskarika, de ezt most hagyjuk, hipotetikus föltevés eszköze csak) teszi. Lásd Gass iménti gondolatsorát: s ha úgy akarjuk, a holtukban fehér szárnyak és a lovak, stb. ezt a mélyig-merítést jelzik, ahol a vödör már iszapig-sárig ér.

Az írás – Gass az olvasásról beszélt, végeredményben a szellemi létet épp csak egy másik végpont felől fejtette fel – megnehezül mind ezekkel az igényekkel. A madarak életének részletei (tizenöt évem) ugyanúgy, nem adják magukat könnyen immár (ebbe a négyirányú szerkezetbe), ahogyan a lovak szép neve (Wings of Lillian, Don Pepe, Santa Ippi, Hondo Mondo, Culture Vulture, Miss Lord, Lady Du, Bloody Meadow, Medina Maxina, etc.) sem funkcionálhat merő ékítményként. Az írás alaphelyzete megbillen. Olyan rettentő mennyiség előtörténetet kellene (hiába írtam oly bősséggel egy ilyen kifejtés szempontjából szinte nem-létező mind az, mert ráemlékezni nem lehet, mert egy-egy mozzanatát kiemelni képtelenség, mert a szereplők elsokasodtak, az *írás elkezdett visszahasonulni az élethez*), ami már érdemlegesebb eséllyé teszi az újbóli nekirugaszkodást. Az írás leghitelesebbnek ígérkező anyagtermelő állapota (ha nem képzelet szülte a mű): a hirtelen evidencia-rádöbbenések sora. Ahogy a tér alapfogalma összerántható ebbe az eseménykettősbe: a kölni Ludwig-múzeumban, a szellős impresszionista-alkalmi-kiállításon a látogatót hirtelen fojtogató légszomj fogja el. Menekülni kénytelen, felkap a vonatra – de jó a főpályaudvar közelsége! –, és átmegy a rég látni vágyott Krefeldbe. Fellélegzik; bizony, már attól félt, vízszintes testhelyzetbe kerül a Ludwig termében, elájul, elzuhan. Krefeld, múzeum. Nagy csönd, tágasság, üresség, hatalmas méretű művek könnyítik át a teret, az ottlétet. Az utolsó szoba. Valami fekete a földön. Egy napozóágy? És akkor már fel is szólítják-kéri a látogatót: feküdj végig... ha kedve van. Na de...? Igen, a műalkotásnak – Bernhard Leitner, ráadásul a látogató évjáratának szülte, 1938, az alkotója – velejáró lényege ez a látogatói ráfekhetés. S a látogató végig-

terül, teljesen szervesen, törvényesen. Még zíí-zúú zene is megszólal a lábánál, amúgy halottian, lásd Schubert Vonósötös, fenséget imitálva minimalista eszközökkel. Egyszerre vízszintesben vagy tehát, szintén múzeumban – holott a vízszintes elől menekültél. Ezeket a dolgokat nevezem evidencia-felismerésnek.

Auteuilbe igyekszem. Kibújok a metró-világából a rue de la Pompe megállójánál. Felhajtani még a de la Tour utca sarkán, kedves rézkorlátos pultomnál a szokásos sörömet. Megyek szeretett fasoromon, át tehát a Georges Mandel és a Henri Martin érintkezésénél, ember sehol. Gondolataimban a sörön túl csak kedvenc tóparti hollóm – Bois de Boulogne – és maga a várva várt akadályverseny. De nem is... mert mind e kuszaság helyén... egyszerre valami evidencia, valami végső azonosság. Mi ez? Biccenve, mert jobb lábfejemre fél éve sánta vagyok, lelépek a járdáról, s mit látok? Kit?! Szemközt, rám ügyet se vetve, lelép, ledöccen, lakapaszkodik szinte, igen, a másik járdáról egy öreg-öreg asszony. Egy kis néni. Sántán. Bot nélkül, de kifelé forduló lábbal, etc. S megy, vonul. Megálllok, nézem. Aztán nem. Most voltam igazán otthon Párizsban. Mert „akárhol”, az volt ez a város; akárhol-hely lett. Azóta se... azelőtt se ennyire. (Az én sántaságom most időlegesen elmúlt; de ez mit sem tesz. Már tudok róla. És lappang. Ahogy a holló ismeretsége is ilyen: Poe-nak a vállán ült a holló. Nekem, huszonhét év gépelő-műfordító munkája után a bal kezemen, csukló és hüvelykujj között van egy hollótojásnyi dudor. Épp nem gátol a munkában, sőt, fáslimat sem tekerem fel rá. Újabban. Egyelőre. De a holló ott ül már a kezemen, és nem száll el soha.

Tegnapelőtt volt tizenöt éve, hogy első madarunk ide került hozzánk. S halála napján leltem Szpérót, aki mintegy foglalat-személye mindőjüknek; bár az elágazások is esszenciálisak,

társai sem voltak kevésbé lényegiek. Szpéró csak a kifejezés síkján jelent egyszeri abszolútumot. Ha nem íróként, ha netán csak magamban-gondolkodóként tekintem őket, máris hely nyílik számuk-lényegük sokaságának felfogására. Ez a dantei erdő nekem, melybe az emberélet útjának felén jutottam, s ahol tizenöt éve haladok, vonulok.

Az első madár így került hozzánk: felébredtem 1977. július 9-én. Erre: mindenből olyan elég. S egy könyv részletével szó-laltam meg: magánbeszéd volt ez? A képzetes „istenhez” intézett kérdés valóban? Nos, a szövegszerűség számít, s a válasznak is a ráfeledés-jellege. (Tehát Szpéróék valami képletes-jelképes viszonyra jött valóság-választ jelentenek. Aki általánosítani akar: a túl nagy kérdésre a reális szó ez. Olyan valóság-felelet, amely – „aki”! – majdnem tizenegy évig szólt. Együttünk volt itt, élet-halál, legelágazóbb-részlet-világ, összefoglaló vég. Életmód-meghatározó: tizenegy év távol „mindentől”. Utazástól, Európától és Japántól, Amerikától és Szigetvártól. Akármi módon elfogadása. Lehettem fáradt, földön végigzuhanva alhattam nappal – Szpéró a vállamon, Utrillo-albumokat nézegetve... Wols-ot... Írógépeim ismerője volt Szpéró, és még sokkal elevenebb „társaság” fölvezetője: Nagy Tizenegyek, így hívtuk csak az alap-bandát, mely általa jött létre. Még hárman élnek belőle.) Istennek ezt mondtam: eleget adtál, eleget elvettél, nincs erőm, hogy újrakezdek barátságot, szerelmet... kérlek, hagyj örökre békén. Akkor hallatszott a forró, poros, nyári-szombati járdáról a fiókacsipogás. „Isten” ugyanis azt mondta – és a halálukkal is, később, sorra, máig –: „Öcsi, azt majd én közlöm veled, mikor mi volt elég, és hogyan tovább, honnét nincs tovább...”

Ahogy 1984-ben Alíz hozzánk került, még a fanatikus korszak tartott. Kellett is ez. Talán így, hogy ő él. Nyílt törés a lábán... vér mindenütt... makacsul zárt szempár... várhatóan hosszú vérzés a kloakánál... igen, még napokig... És járt a kezünk, feszítettük szét a makacs csőrt... nem törődtünk (hogyan törődtünk volna?) a fájdalmaival... másnap már maga csipege-

tett. Nem is volt olyan is madár. Kilencedik éve van itt. 1988 óta ő a főmadár, talán. Mellette a vak széncinege, lcsi. Az ellőtt szárnyú Tóni (akit egy lövőedző hozott, bár nem ő lőtte el; és aki, szárnya leszáradság-állaga szerint, jó két hetet küzdhetett az életéért a porban; „megmutatom neked...” – ugye, egy marék por... vagy hamu és gyémánt); de vissza is tekinthetnénk. A vak Pipi Néni... hét és fél év itt... Poszi, aki megvakult... Samu, aki tizenhárom évet élt, és lassan elmúlt belőle az élet... Tili, aki zöldike volt, huszat tojt és belehalt, és a konyhánk félhomálya, főleg paprika és saláta zöldjével, bor és retek piroásával még mindig az ő 1980-as tavaszát idézi... vagy utóda, Csucs, akire az ajtó sárga kitámasztója emlékeztet... Éliás, akinek nótáját a Krieauban hallom meg néha, róják végtelennek látszó köreiket, edzve, a hajtók, lovaikkal, és szól az Édes Éliás, de az ő „kakukk-nótája” össze is vág a Samuéval, igen, Dortmundban bukkant fel hirtelen a Samu neve, Simsalabim, volt ez a ló, és akkor láttam először, hazafelé tartva az éji vonaton egy váratlanul vásárolt könyvben a „Simsalabim”-ot... kakukkos versként... és akkor, és akkor, és akkor... mennyi név, mennyi madár, mennyi tér, és – mint mesterem írta, Nemes Nagy Ágnes, „A visszajáró” versében: most széklábak körül lakom, minden tárgynak térdéig érek. Összeszűkül eltűntünkkel a lakás, mint Boris Viannál a lakás. De Boris is egy lónév. És a rue de la Pompe-nál Alíz sántaságára nem is kellett gondolnom külön; nem volt eleve semmi se „külön”; csak lenni kellett, egy foknyi intenzitáson túl, és a „puszta léttel” megvolt az evidenciája is ennek a puszta létnek. én „se” voltam, és minden ott volt, ahol a leginkább lennie kellett. Nem tudom, hol.

Sajátos ez az ő üzengetésük. Dortmundba pusztán ezért visszamennék. Gelsenkirchen-Hortstba, ha tényleg, hát így megyek: tavaly helyett. Még a Samu utolsó „születésnapját” megvártam. Érződött az, hogy nagyon az utolsó fenyeget. Járok majd a kicsit kusza fűvön a pálya körül, leüldögélek a parkban, otthon leszek már előző nap, a Sport-Welt aktuális kiadását olvasva, egy-egy futam lónevei között... és talán

Santa Ippi (Pipi Néni), Simsalabin (Samu) is fut, talán egy „...star” vagy „...stern” nevű ló, Szpérót hozva vissza, de Éliásnak is sok esélye van Hellios-okkal, Eliah-val, és a többi. Mi sántít?

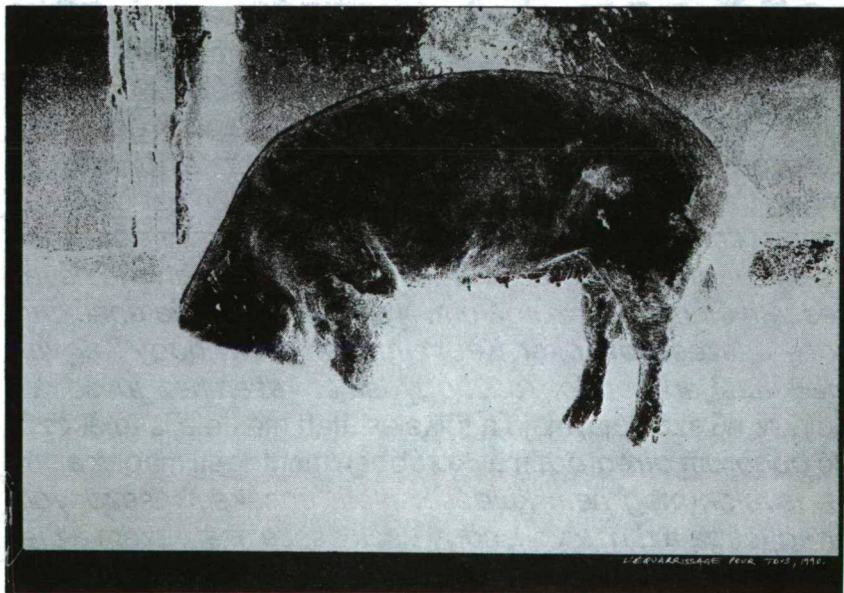
Hogyan fut, honnét fut és hová tovább, ami szép? (Vagy Doderer eredeti szövegében: mekkora a tartama, az ideje itt, körülünkben?) Hol mindenhol és hol mindenütt tér vissza, miféle alakban? Csak ahogy a kis öregasszonyt Auteuil tájékán, így látom a nagy budai parkban a rohangáló gyerekeket, így gondolom először verebeknek őket, ó, hadd ismétellem magam, hadd legyen ez valami fonadék, ekképp gondolom róluk: mint a kis verebek...! S akkor egyikük így fut oda társaihoz, kiáltva: „Szasztok, gyerekek, megjöttek a verebek!” Megyek tovább, képzeletben – hadd ismétlődne valami legalább, lenne a „szép” tartama több – rugdosok egy nagy, tottyadt, kék gumilabdát, melyet itt leltem... vagy mikor én voltam alig nagyobb, mint ők itt, és magányosan rugdostam, egy-kapura, még egy tó partján, hány éve is, negyvenöt éve, több is, labdámat... ástam fel dohányágyást ugrógödörnek, tanultam meg evezni, vitorlázni... magam voltam mindig az elemekkel... ahogy magam vagyok, minden forgatag ellenére, az ügető, a galopp tétjeivel is, magam nézek szembe az esélyekkel, vagy csak a nevekkel, hosszú párbeszédeimet magamban és magammal folytatom, és mégis mintha „istent” kérdezném: muszáj még fáradozni? nem lehetne-e képzelnem, hogy ahogy Szpérót aznap épp, amikor úgy szerettem volna, valóban meggletem, Alíz halála után az életem veszne el örökre? Nincs válasz, de hát magam is tudom: az a négyfelé ágazó vonalrendszer, az a „kereszt” – vagy „plusz-jel”... még a medvék elemét is őrzi... velük mi lenne nélkülem? S így tovább, a végtelenségig. Csakhogy annak is vége lesz. Öcsi... elérkezik ez a szólítás. Akkor ezek a tréfák véget érnek, semmi se fog „bánatomra” futni, és talán senki semmi gyászt nem fog érezni miattam. Remélem, ennyi mindennel, ily végleteivel emez ennyi mindennek, addigra elélem az életem. S kezdem megint, mondani: „És ha ez holnap lenne, akkor is...” Fülelek, a járdáról nem hallatszik semmi. Már

minden úgy van csak, hogy annak a folytatása – de *folytatása* –, hogy: volt. Ha nagyon muszáj (és muszáj!) valakivel beszélgetnem (Gass!), addig megyek vissza, ahol ők kezdődnek már. Ahol az jön, hogy míg Szpéró és Alíz egyszerre élt, megoldhatatlan volt nekem a kettősségük; gyötrelmes volt; pedig csak és csak ezt a kettősséget akarhattam... de ha Alíz nem lesz többé, valami egyet-se fogok (nem lehet másképp!) egészen egyértelműen akarni. De hát az „eltűnt annyi minden” után? – és erről már volt szó. Kapcsolat-bekötéseink olyanok, mint a Goethe-jelezte viszony: minden – hasonlat.

Ami úgy evidens, ahogy ők, az – a hasonlíthatatlan hasonlata. Lassúságában is a szép által itt körünkben tölthető oly fájón legcsekélyebb idő, nagyon kevés idő metaforája.

Budapest, 1992. május–július

Tandori Dezső

Rodolf Hervé